

HISTORIAT PREPOVEDI PRODAJE AZBESTA V SLOVENIJI

Roman Repnik

Naporen boj za
zdravje in življenje

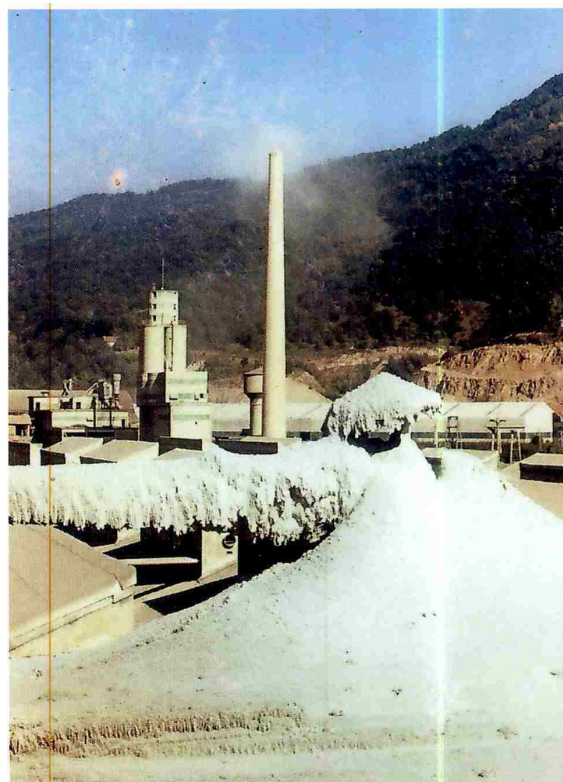
Vse se je začelo že davnega leta 1921, ko je splitski podjetnik Emilio Stock v Anhovem zgradil cementarno. Beton je bil po opustošenju prve svetovne vojne nujno potreben za obnovo, tehnologija mešanja cementa z azbestnimi vlakni pa je obetala izjemne zasluške.

Azbest, ki so ga nekoč zaradi njegove trpežnosti, negorljivosti in vsestranskosti častili kot čudežni mineral, je skozi desetletja tiho, a neusmiljeno zaznamoval usode tisočih ljudi, v Sloveniji nemara najbolj delavcev in okoliških prebivalcev občine Kanal ob Soči in naselja Anhovo. Historiat o prepovedi azbesta v Sloveniji je zato tudi zgodba o pogumu preprostih ljudi, delavcev in zdravnikov, ki so po desetletjih molka zahtevali pravico do čistega zraka, zdravja in dostojanstva.

Vse se je začelo že davnega leta 1921, ko je splitski podjetnik Emil Stock v Anhovem zgradil cementarno. Beton je bil po opustošenju prve svetovne vojne nujno potreben za obnovo, tehnologija mešanja cementa z azbestnimi vlakni pa je obetala izjemne zasluške. Tovarna je hitro širila svojo proizvodnjo; najprej so izdelovali salonitne plošče, kasneje še cevi. Azbestna industrija je tako postala glavni motor lokalnega gospodarstva, saj je hranila na stotine družin in vsej regiji prinašala socialno varnost.

Prva opozorila

Zanimivo je, da so se v svetu prva opozorila o nevarnosti azbesta pojavila, še preden je azbest sploh prišel v Anhovo. Avstrijski zdravniki in britanski tovarniški inšpektorji so že leta 1898 začeli opozarjati na »grozljive učinke« azbestnega prahu na pljuča

Takole je bila v osemdesetih letih prekrita z azbestnimi ostanki stara cementarna v Anhovem. Foto: Jani Alič

Protestniki so večkrat opozorili na ustrezno reševanje azbestne problematike. Foto: Jaka Adamič

delavcev v tekstilnih tovarnah. Leta 1900 so v Veliki Britaniji potrdili prve primere bolezni, leta 1924 pa so na Škotskem zabeležili sploh prvi uradni, z obdukcijo dokazani primer smrti zaradi vdihavanja azbesta in bolezen poimenovali azbestoza.

Ključni prelom se je zgodil leta 1960, ko so znanstveniki predstavili študijo, v kateri so dokazali, da azbest povzroča maligni mezoteliom, izjemno agresivnega in redkega raka pljučne ali trebušne mrene. Študija je pretresla svet, saj so zdravniki dokazali, da za mezoteliomom niso zbolevali le rudarji, temveč tudi ljudje, ki so v azbestnih regijah zgolj živeli ali čistili oblačila svojih družinskih članov. To odkritje so še istega leta objavili v prestižni britanski znanstveni reviji *British Journal of Industrial Medicine*, s čimer so sprožili splošno mednarodno razpravo in ponovno ocenjevanje nevarnosti azbesta.

Zamolčano pismo

Čeprav so se nevarni vplivi azbestnih vlaken na človeška pljuča tudi v Soški dolini kazali vedno pogostejše in jih je začela prepoznavati zdravstvena stroka, se je o njih dolgo molčalo. Maja 1967 so s klinike Golnik celo poslali uradno pismo obratnemu zdravniku v Anhovem, zraven pa predložili seznam bolnikov in predlog, naj jih nemudoma pošljejo na kontrolne preglede. A je pismo končalo v predalu. Zgodilo se ni nič, nihče ni ukrepal. Javno govorjenje o tem je ostalo tabu, zdravstvo je vedelo marsikaj,

a je molčalo, proizvodnja je nemoteno tekla naprej. Delavci so delali, ne da bi slutili, kako nevaren prah vdihavajo. Azbest so stresali neposredno v mešalnike, brusili so na suho, čistili silose, polne prahu, in kdaj tudi malicali ob strojih, polnih beglega prahu. Odpadne azbestne ostružke so nosili domov, z njimi utrjevali dvorišča in poti, v praznih azbestnih vrečah pa shranjevali krompir in koruzo. Otroci so se brezskrbno igrali na igriščih, prekritih z azbestnimi ostanki.

Strašljiva 80. leta

Najhujša so bila 80. leta minulega stoletja. Malo prej je bila zgrajena takrat največja gospodarska investicija v Sloveniji, nova cementarna, ki so jo imenovali gigant ob Soči. Tovarna je obratovala maksimalno, dolina je postajala vedno bolj umazana in bela, vse več ljudi je bilo bolnih ali pa so zaradi bolezni že umrli.

Vseeno pa so se v drugi polovici osemdesetih let začeli prvi premiki. Zdravniki in strokovnjaki so se bolj posvetili azbestu in začeli vzpostavljati stike s tujino. Leta 1987 so se predstavniki iz Anhovega in zdravniki iz Zdravstvenega doma Nova Gorica udeležili mednarodne znanstvene konference o zdravstvenih posledicah uporabe azbesta, na kateri so vodilni svetovni epidemiologi, onkologi in strokovnjaki za medicino dela predstavili neizpodbitne dokaze o vzročni poveza-

Zamolčano pismo

Maja 1967 so s klinike Golnik celo poslali uradno pismo obratnemu zdravniku v Anhovem, zraven pa predložili seznam bolnikov in predlog, naj jih nemudoma pošljejo na kontrolne preglede. A je pismo končalo v predalu. Zgodilo se ni nič, nihče ni ukrepal. Javno govorjenje o tem je ostalo tabu, zdravstvo je vedelo marsikaj, a je molčalo, proizvodnja je nemoteno tekla naprej.

vi med azbestom ter pojavom azbestoze, pljučnega raka in smrtonosnega mezotelioma. Slovenski strokovnjaki so spoznali, da težave v Soški dolini niso osamljen primer, temveč del globalne zdravstvene krize.

Vse večji pritisk

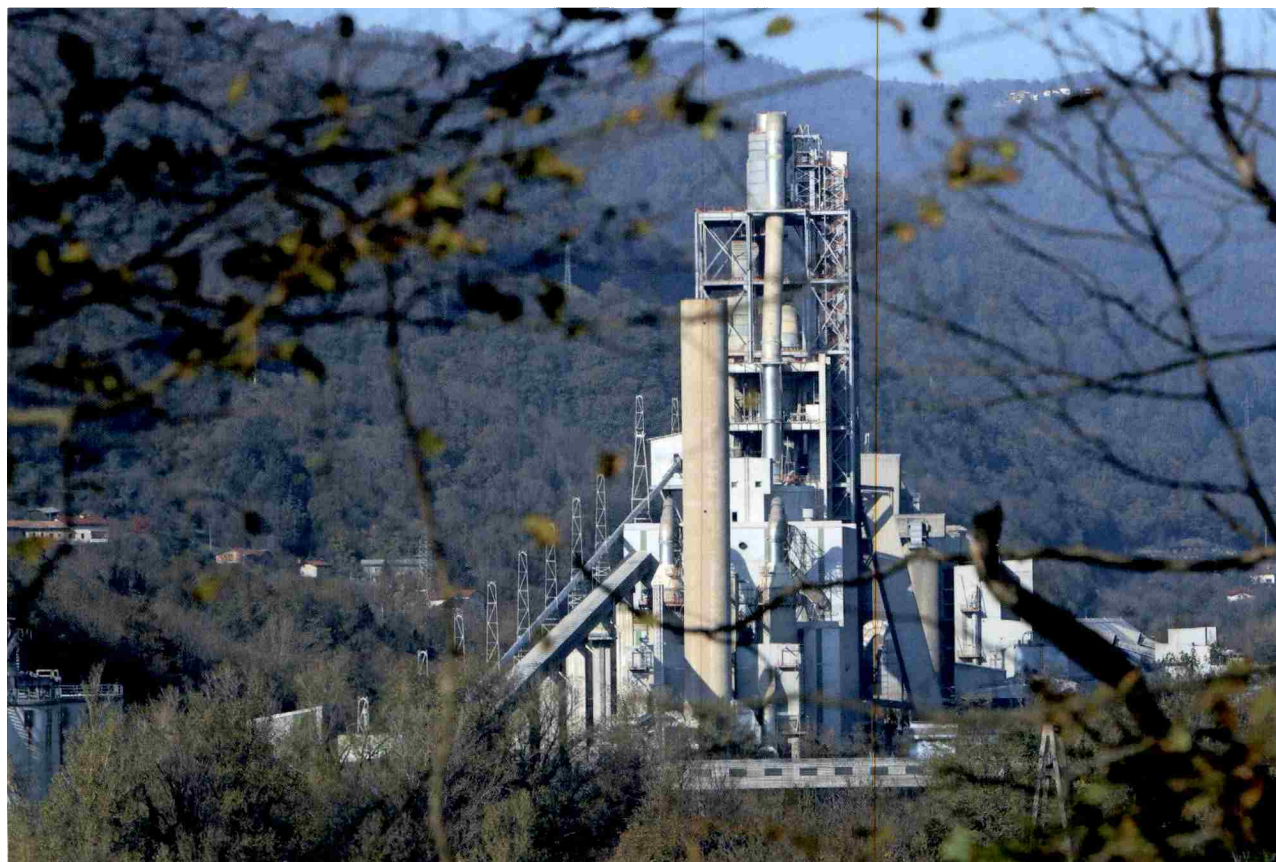
Nekatere države v Evropi so glede azbesta ukrepale že v 70. letih, v Sloveniji pa smo na ustrezno zakonodajo še vedno čakali. V 90. letih, ko so se začele bolezni in prezgodnje smrti drastično stopnjevati, se je ozračje dokončno prelomilo. Ljudje so začeli zbolevali vedno mlajši, umirali so očetje, bratje in sestre. Septembra 1995 je lokalnim prebivalcem in zaposlenim dokončno prekipelo – bilo je preprosto preveč bolezni in preveč smrti. Odbor za okolje pri krajevni skupnosti Anhovo - Deskle je skupaj z neodvisnim sindikatom ob prazniku tovarne organiziral protest. Delavci so pripravili transparente, pred tovarno pa so prvič privabili

kamere RTV Slovenija. S tem so problematiko končno potisnili pred oči celotne slovenske javnosti s silo, ki je ni bilo več mogoče ustaviti.

Ključno vlogo so takrat odigrali posamezniki, ki bi jim danes rekli žvižgači. V javnost so namreč spravili dokumente, ki so dokazovali grozljive razsežnosti zastrupitve okolja. Pritisk je postal tako močan, da je takratni direktor tovarne Jože Funda 15. septembra 1995 na srečanju generacij pred vsemi zaposlenimi napovedal, da ob naslednjem srečanju azbestne proizvodnje v Anhovem ne bo več.

Pomembna vloga društva

Boj za prepoved azbesta s tem še ni bil dobljen. Situacija je bila grozljiva, vsem je bilo dovolj, ljudje so zbolevali in umirali. 18. januarja 1996 so krajani v nabito polni dvorani Kulturnega doma Deskle ustanovili Društvo obolelih zaradi azbesta (OZA). Zahtevali so takojšnjo zaustavitev azbestne proi-

Tovarna v Anhovem, ki je v dolini pustila številne posledice. Foto: Tomaž Skale

zvodnje, sanacijo onesnaženih objektov, priznanje beneficirane delovne dobe, predčasne upokojitve in pravične odškodnine za vse obolele.

V naslednjih mesecih je društvo odigralo pomembno vlogo pri dogodkih, ki so na koncu botrovali sprejetju ustrezne zakonodaje. Organizirali so prvo strokovno predavanje z naslovom »Kako živeti z azbestozo«, s čimer so prebivalcem končno javno predali dotlej prikrivane informacije. Društvo je sedlo za mizo s predstavniki občine in podjetja ter uskladilo načrt reševanja problematike. Povezali so se z italijanskimi **sindikati** in v Gorici organizirali odmeven mednarodni posvet »Pozor, azbest«, s čimer so opozorili, da ta strup ne pozna meja. Aktivno so se vključili v pogovore z zdravstveno stroko o natančnih postopkih za diagnosticiranje in verifikacijo azbestnih bolezni, kar je bil ključen korak za kasnejše uveljavljanje odškodnin. Povezali so se tudi s primorskimi poslanci, ki so njihove zahteve prenesli v parlamentarne klopi.

Zadnje dejanje

Neustavljiv pritisk civilne družbe, **sindikato**v in poslancev je obrodil sadove. Državni zbor Republike Slovenije je 27. septembra 1996 sprejel zakon o prepovedi proizvodnje in prometa z azbestnimi izdelki ter o zagotovitvi sredstev za prestrukturiranje azbestne proizvodnje v neazbestno (ZPPPAI). Slovenija je s tem zakonsko zapečatila usodo azbesta.

Tistih časov se spominja tudi Vlado Dimovski, ki je bil takrat državni sekretar na ministrstvu za gospodarstvo in je aktivno sodeloval pri nastajanju zakona. Kot pravi, takrat ni bilo osnovnega zakona o varnosti in zdravju pri delu, ki bi sicer lahko reguliral to področje. »Takrat je bil to lex specialis, ta zakon je nastajal kot neke vrste invencija, saj smo morali vse zadeve dobro preučiti. Imeli smo dve izhodišči, na eni strani je bila azbestoza, ki je bila neizbežen del celotnega procesa in vse doline, na drugi pa prepoved uporabe azbestnih izdelkov. To sta bila cilja, ki smo ju zasledovali; mislim, da je bilo to odločilno, da se je tudi azbestoza začela obravnavati kot poklicna bolezen. Vse skupaj je predstavljalo neko osnovo, temelj za naprej tudi za azbestne bolnike, saj do takrat niso imeli posebnega tretmaja,« o nastajanju zakona pravi Dimovski.

Kot se spominja, je bilo njihovo delo zelo zahtevno, situacija je bila kritična, ljudje so umirali zaradi enega samega vlakna azbesta, dolina je bila one-

Konec leta 1996 so v stroje nasuli zadnjo vrečo azbesta. Ob proizvodni liniji so se zbrali vodstvo podjetja in delavci prve izmene.

snažena, ljudje so bili razburjeni in so od njih veliko pričakovali. »Mislim, da je bilo med vsemi udeleženci veliko razumevanja pri pripravi zakona, ne spomnim se, da bi kdo sprejetju izrecno nasprotoval. Glede na to, da je šlo za nesistemske zakon, pa je bil zakon vseeno nekaj posebnega in ga je bilo zelo težko umestiti. Predvsem zato, ker so bila na ta zakon vezana tudi sredstva v proračunu. Pojavila se je dilema, kam ga umestiti. Takrat sta priprava in sprejetje zakona spadala pod naše ministrstvo, sektor za industrijo oziroma za industrijske projekte, v principu pa bi to verjetno moralo spadati pod ministrstvo za delo,« pripoveduje Dimovski, ki pri pripravi zakona izpostavlja tudi sodelovanje z Društvom obolelih zaradi azbesta. »Naše sodelovanje je bilo zelo dobro in konstruktivno. Mislim, da so ta zakon, tako je bilo rečeno tudi ob letošnji 30-letnici, sprejeli kot velik in izjemno pomemben dogodek, saj je to takrat pomenilo preobrat tudi v odnosu do te bolezni in ni šlo zgolj za prepoved uporabe azbesta in azbestnih izdelkov.«

19. decembra 1996 so v stroje nasuli zadnjo vrečo azbesta. Ob proizvodni liniji so se zbrali vodstvo podjetja in delavci prve izmene. Ko je pokojni Stane Makarovič na trobento zaigral pesem Tišina, zbrani delavci niso mogli zadržati solz. Po 75 letih se je azbestcementna doba v Soški dolini dokončno končala. ●

Vlado Dimovski

takratni državni sekretar na
gospodarskem ministrstvu

Ta zakon je nastajal kot neke vrste invencija, saj smo morali vse zadeve dobro preučiti. Imeli smo dve izhodišči, na eni strani je bila azbestoza, ki je bila neizbežen del celotnega procesa in vse doline, na drugi pa prepoved uporabe azbestnih izdelkov. To sta bila cilja, ki smo ju zasledovali; mislim, da je bilo to odločilno, da se je tudi azbestoza začela obravnavati kot poklicna bolezen.